

LIBRIS

We know
books

Vartan Arachelian

CUVÂNTUL CARE ZIDEȘTE

Dialoguri

Prefață de Ana Blandiana

Ediție revăzută și adăugită

Colecția *Distingue*

Spandugino

Director: Lavinia Spandonide
Director editorial: Paul Marinescu
Redactor: Maria Hulber
Tehnoredactor: Constantin Niță

Tipărit la NeoProTip

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ARACHELIAN, VARTAN

Cuvântul care zidește : dialoguri / Vartan Arachelian ;
pref. de Ana Blandiana. - Ed. rev. și adăug..
- București : Editura Spandugino, 2025
ISBN 978-630-6543-86-1

I. Blandiana, Ana (pref.)

821.135.1
008

Ediția precedentă a volumului *Cuvântul care zidește*
a fost publicată la Editura Roza Vânturilor, în anul 1993.

Copyright © Spandugino, 2025

Toate drepturile rezervate Editurii Spandugino.

Editura Spandugino

Strada Docenților, nr. 18, sector 1, București

Comenzi telefonice: 0040 737 730 700

Comenzi prin e-mail: office@edituraspandugino.ro

Comenzi online: www.edituraspandugino.ro

Cuprins

Prefață

de Ana Blandiana	9
Scrisoare deschisă către Ion Iliescu	13
Părintele Galeriu	17
Sorin Dumitrescu	31
Arhimandritul Teofil Părăian	45
Ștefan Augustin Doinaș	59
Nicolae Balotă	77
Părintele Ion Negruțiu	91
Părintele Dumitru Popescu	103
Ana Blandiana	115
Petre Țuțea	129
Majestatea Sa Regele Mihai I.	169
Constantin Vișoianu	191
Henry Wyss	209
Anton Dumitriu	225
Octavian Paler	241
Pascal Bentoiu	253
Mitropolitul Daniel	267
Ileana Mălăncioiu	281

LIBRIS	We know books	
Gheorghe Zamfir		305
Paul Dumitrescu		319
Doina Cornea		341
Ion Caramitru		369
Andrei Pleșu		381
Alexandru Paleologu		399
Dorli Blaga		437
Corneliu Coposu		449

Prefață

Când am aflat că Vartan Arachelian își strânge într-o carte interviurile din faimoasa emisiune TVR de la începutul anilor '90, *Cuvântul care zidește*, m-am bucurat în așteptarea plăcerii de a citi pe hârtie dialogurile pentru care, în acel tulbure și nesigur început de lume, aveam grijă să fiu acasă când se transmiteau. Mă pregăteam să re-parcurs cu nostalgie ideile care mă exaltaseră atunci, să-mi aduc aminte de oameni și destine care încetaseră să existe sau, dimpotrivă, care deveniseră în întregime istorie. Doar că nu avusesem destulă imaginație să prevăd importanța locuțiunii *între timp*.

După mai bine de treizeci de ani, ideile rămăseseră pe peliculă neschimbate, dar lumea din jurul lor – atât cei care le rostiseră, cât și cei care le ascultau – se schimbase atât de profund, încât, între naivitate și sarcasm, între entuziasm și scepticism, valurile de timp care trecuseră peste ele le transformaseră ecourile, le schimbaseră accentele și uneori chiar sensurile. Dar asta nu însemna că și-au pierdut importanța, ci mai degrabă că reverberarea înțelesurilor prin ani

le-a făcut mai profunde și mai prețioase, iar suma portretelelor unor personalități, admirate sau demascate de timp, a devenit un adevărat portret al timpului. Un timp complicat și dramatic, contradictoriu și controversat, pe care l-am străbătut și depășit doar prin puterea de a-l analiza și gândi.

Observația pe care am fost obligată să o fac aproape cu mirare de la primele pagini ale lecturii se referă la atmosfera de firească și subînțeleasă religiozitate în care se mișcau ideile între cel ce întreba și cei ce răspundeau și asta nu numai în cazul marilor duhovnici, ci pur și simplu în aerul bun conducător de credință al aceluia început de ianuarie și de istorie. Înaintând prin frazele care se ordonau într-un adevărat catehism al libertății, nu pot să nu mă întreb cine ar mai avea azi puterea să le rostească și nu pot să nu zâmbesc emoționată în fața înduioșătoarei convingeri că întoarcerea la Dumnezeu ar fi o întoarcere în Europa, fără bănuiala că Europa părăsise de mult această cale. Și nu pot să nu mă gândesc că atât de minunatul și straniu misticism al acelor prime zile era o urmare a faptului că, apărută brusc și aproape inexplicabil, libertatea a fost percepută logic nu ca rezultat al unei lupte, ci ca un miracol.

De altfel, de la săptămână la săptămână, timpul se întunecă, interviul cu regele Mihai, în care se derulează sfârșitor istoria, nu apare la televizor, ci în presa rămasă liberă. Naivitatea și încrederea cuvintelor scad, pe când spiritul lor critic crește, ceea ce nu le împiedică să scoată la suprafață

și să zidească adevărurile ascunse. Este o lume în transformare precipitată și neobosită, în care iluziile sfărâmate asigură materia primă a tuturor surprizelor și dezamăgirilor.

Nu se știa că tânărul și intelectualul Preasfințit Daniel, care se pregătea să devină mitropolit al Moldovei, va ajunge patriarh, nu se bănuia că o parte dintre marii intelectuali vor fi dovediți în curând colaboratori ai Securității, dar aceste descoperiri ulterioare nu se scad, ci se adaugă interesului și curiozității noastre de azi. Ele nu fac decât să îmbogățească perspectiva noastră de acum asupra cuvintelor lor de atunci și asupra istoriei care le-a prelucrat destinul. Această suprapunere de perspective face lectura mai fascinantă încă decât emisiunile de pe vremuri, pentru că adevărilor spuse atunci li se adaugă adevărurile, aflate între timp, despre cei ce le-au spus, ca și respectul pentru adevăr al autorului cărții. Căci Vartan Arachelian nu cenzurează ziua de ieri din perspectiva zilei de azi, ci le lasă să semnifice împreună. El continuă să fie în spiritul interviurilor sale din 1990–1992, care mi s-au părut adesea de o libertate a expresiei mai curată decât mai poate fi ea astăzi, după *fake news*-urile, post-adevărurile și corectitudinile politice ale ultimilor treizeci de ani.

Citite acum, convorbirile cu Pascal Bentoiu și Anton Dumitriu, cu Petre Țuțea, cu părintele Teofil Păraian, cu Ion Caramitru, Ileana Mălăncioiu apar nu numai ca niște meditații din care se pot decupa fragmente antologice, dar

și ca niște uimitoare explozii de autenticitate și de libertate interioară. O inenarabilă uimire în fața bucuriei de a fi liber – explicabilă, evident, prin apropierea de momentul eliberării și pe care înaintarea în timp avea să o estompeze până la pierdere – scaldă aceste pagini în lumină.

Convorbirea care încheie simbolic volumul îl are ca protagonist pe Corneliu Coposu. Este un interviu de după volumul de amintiri în dialog prin care Vartan Arachelian a fixat în memoria colectivă portretul personajului care avea să schimbe și să rezume întreaga epocă. O epocă al cărei fascinant portret este această carte.

În ceea ce mă privește, am privit acest tablou de epocă aproape fără să-mi dau seama că fac și eu parte din el. Nimic mai firesc, din moment ce știm că celulele din care suntem formați mor și se nasc clipă de clipă, încât din șapte în șapte ani suntem cu desăvârșire alții, în timp ce doar ideile fixate pe hârtie rămân dovezi ale edițiilor noastre succesive.

Rămâne să-i mulțumesc lui Vartan Arachelian pentru că mi-a dăruit această tulburătoare întâlnire cu mine înșami.

Ana Blandiana

Scrisoare deschisă către Ion Iliescu

Scrisoarea aceasta va fi telegrafică, domnule Iliescu, căci fiecare cuvânt tipărit micșorează sensibil fondurile modice cu care-și reia activitatea legală acest partid cu o istorie bogată de un secol și jumătate. Vă cunosc și mă cunoașteți de mai bine de două decenii; erați prim-secretar al C.C. al U.T.C., eu, publicist-comentator la oficiosul *Scânteia tineretului*. Erați și sunteți un om de acțiune. Iată de ce mi-am făcut o datorie de onoare ca, atunci când valul revoluției tineretului v-a adus pe creasta ei, să trec peste unele dezamăgiri personale și să vă laud. Vă laud, domnule Iliescu, nu dintr-un reflex al unei profesii deformate până la a deveni întotdeauna oportunistă și ovațională, ci pentru a respecta, în sfârșit, adevărul: ați militat prin anii '67-'68, alături de tinerii abia intrați în partid, pentru a schimba partidul dinlăuntru. Cu inteligența și cultura dumneavoastră politice deosebite, v-ați dat printre primii seama cât de iluzorie este însă această încercare. Amintiți-vă ce li se spunea tinerilor și studenților care, în repetate rânduri, și-au exprimat neliniștea pe care o trăiau cugetele lor tinere și nevino-vate, văzând că locul cultului stalinist, niciodată serios

Cuvântul care zidește

We know
books

dezavuiat de comuniștii români, era luat de mălțarea în nouri de tămâie a celui mai mic pitic din lume. Amintiți-vă! Tinerii erau liniștiți spunându-li-se că nu este vorba de un nou cult al personalității, ci despre un reflex de apărare împotriva potențialei invazii sovietice. Ce balon de oxigen avea să fie pentru dictatorul în devenire această afirmație! Încă din anii aceia mincinoși a început clanul Ceaușescu acțiunea de cârțiță în subsolurile Capitalei și de termită în structurile partidului. Nu sunt o victimă politică, la fel ca dumneavoastră de altfel, n-am participat la spectacolul pe care-l oferă țării protagoniștii entuziaști ai Victimiadei. Îmi iau însă riscul de a ieși din tăcerea penitentă pe care mi-o impusesem măcar pe durata unui doliu național decent, pentru a vă cere respectuos un minimum de garanții pentru asigurarea noii vieți politice: 1) angajați-vă public că Frontul Salvării Naționale nu se va constitui într-un partid politic, cel puțin până la data primelor alegeri libere; 2) refuzați fostului Partid Comunist dreptul de a se manifesta în forma veche, cel puțin până la alegerile din aprilie¹, răstimp absolut necesar nu numai pentru ca majoritatea membrilor săi intrați în partid din varii necesități, pe care nu le discut aici, să aibă șansa optării pentru o altă formațiune politică, formațiune care să corespundă aspirațiilor personale, nu numai pentru a da celorlalți, puțini la număr, dar înrăiți de boala

¹ Aceasta fusese prima „strigare” a Frontului privind data votului general.

Scrisoare deschisă către Ion Iliescu

totalitarismului, să descopere dacă au sau nu vocația democrației, iar dacă o au, să treacă să o învețe începând cu alfabetul ei, care înseamnă respect pentru opiniile altora, ci pentru ca toți să-și facă omeneasca și româneasca pocăință lângă gropile proaspete ale miilor de martiri, victimele comunismului ceaușist; 3) bunurile mobile și imobile din rețeaua „gospodăriei de partid”, mai ceva decât un stat în stat, avere compusă din proprietăți de tot felul (diverse sectoare lucrative, inclusiv întreprinderi de comerț exterior încadrate de securiști deghizați în comis-voiajori), să fie relevate de către o comisie juridică și confiscate; 4) valorile imobiliare să fie trecute în proprietatea statului, iar valorile financiare să fie distribuite formațiunilor politice pentru organizarea și desfășurarea proximei campanii electorale; 5) accesul egal la Radioteleviziunea Română Liberă pentru toate organizațiile politice ieșite din izbânda Revoluției.

Acestea sunt garanții minime, domnule președinte al Consiliului Frontului Salvării Naționale, garanții minime pe care trebuie să vi le asumați public, garanții absolut necesare pentru ca societatea noastră să fie apărată de perspectiva de a trăi din nou coșmarul unui nou ceaușism, posibil fără Ceaușescu Nicolae.

Primiți, domnule Ion Iliescu, asigurarea respectului meu constant,

Vartan Arachelian, 31 decembrie 1989.

Liberalul, 31 decembrie 1989

Părintele Galeriu

— *Ca profesor la Institutul Teologic din București, părinte, vreau să vă prezint, mai ales telespectatorilor din țară. Tema discuției pe care v-o propun este de maximă urgență: morala religioasă și moralitatea publică. Știu că modestia dumneavoastră ar fi tulburată de laudele pe care le meritați cu prisosință și, de aceea, adaug doar că sunteți cel mai nimerit pentru acest subiect.*

— Aș zice că sunt un om nici rău, nici de lepădat.

— *Veniți în lumea Bisericii Ortodoxe Române, dumneavoastră, un cărturar și teolog de faimă, dintr-o familie de țărani din județul Bacău. Mi-ați mărturisit că de-a lungul anilor de studiu ați fost bursier de stat, cu excepția perioadei dictaturii legionare. Preot de țară mai întâi, ați slujit apoi la o biserică din Ploiești, de unde, în 1952, ați fost deportat la Canal, la muncă forțată. Ați fost arestat administrativ, cum se spunea pe vremea aceea, un arest care putea dura cinci ani fără nici măcar o judecată, fie ea chiar și strâmbă. De fapt, cu ce v-ați făcut vinovat față de autoritățile comuniste, părinte profesor Galeriu?*

Am slujit la Biserica Sfântul Vasile din Ploiești, predicând și, mai ales, făcând ceea ce noi numim cateheză, adică împărtășirea învățaturii Mântuitorului Hristos, a învățaturii Bisericii către popor. Aș vrea să vă precizez: Biserica a fost foarte umilită în acea perioadă; noi, slujitorii Bisericii Ortodoxe, n-am beneficiat de ceea ce, repet, numesc cateheza religioasă, deci învățătura Bisericii. Toate celelalte culte au avut acest privilegiu, și au scris în statutul lor, și au putut să educe religios, potrivit credinței lor, și copiii, și tinerii, și adulții. Noi trebuia să le concentrăm pe toate doar în cadrul slujbei de dimineață a Sfintei Liturghii. Și n-aveai răgaz. După Sfânta Liturghie, fie era un parastas, un botez sau o cununie, încât, practic, noi am fost lipsiți de acest învățământ religios. Eu însă, trecând peste dispozițiile autorității, țineam această cateheză duminica după-amiaza, la care participa foarte multă lume; și atunci, în 1952, la 15 august, am fost ridicat și, după două luni de ședere la penitenciar, am fost dus la Canal, la Valea Neagră.

— *Părinte profesor, de ce frica aceasta de cuvânt la autoritățile comuniste? De ce în primul rând cuvintele au fost pângărite?*

— Două aspecte ați implicat aici: întâi, taina și puterea Cuvântului. De altfel, noi știm: și sub aspect religios, și sub aspect științific, omul se distinge de celelalte făpturi prin gândire și cuvânt. Acesta este specificul, aceasta este

condiția umană, iar pentru noi, Cuvântul este Însuși Dumnezeu. Și omul, chiar după chipul lui Dumnezeu, este ființă cuvântătoare. Logosul este numit în Evanghelie: „La început era Cuvântul (Logosul)”. Cuvântul era de la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul. Grecul zice „Logos”, înțelegând deodată și rațiune, și cuvânt. Noi am tradus prin „cuvânt” ca expresie a rațiunii, iar Cuvântul este calea aceasta divină și umană de a comunica, de a ne împărtăși unul celuilalt taina noastră lăuntrică, puterea noastră, și nu cum spunea Talleyrand, că Dumnezeu a dat omului cuvântul ca să ascundă ce gândește. Dimpotrivă. Pentru noi, Cuvântul este cel care te face oaspete al sufletului tău; când te împărtășești, îl faci pe semenul tău oaspete al sufletului tău, al inimii tale și, de asemenea, celălalt îți devine un fel de găzduire căreia îi comunică această iluminare interioară, pentru că, prin cuvânt, faci legătura cu Dumnezeu-Cuvântul, cu taina Sfintei Treimi – Tatăl, Fiul și Sfântul Duh –, cu taina ultimului adânc al existenței, al originii noastre. Și atunci, așa am împărtășit, în acest spirit, Cuvântul, Cuvântul Creator. Spuneau Părinții: „Zi-mi mie Cuvânt”. „Dar ce fel de Cuvânt?” „Cuvânt care să mă zidească.” Cuvântul lui Dumnezeu e cuvânt creator. Toate prin Cuvântul Lui s-au făcut.

— *Părinte profesor, ce rol a jucat Biserica în moralitatea noastră publică, în morală ei creștină, evident?*

— Eu sunt încredințat — și cred că împreună cu mine majoritatea poporului român este încredințată — că poporul român este un popor creștin. Și atunci, temeiul moralei noastre este temeiul creștin. Dragul meu — îmi îngăduiți să mă pronunț așa față de dumneavoastră —, poporul român este un popor creștin din leagănul lui. Am mărturisit-o de atâtea ori: în etnogeneza noastră intră și botezul creștin, pentru că ne-am născut deodată, ca români și creștini, în acea fuziune daco-romană. Evanghelia, iubirea creștină, a servit ca un liant între romanii care veniseră la noi și daco-geți, iar din această plămădă s-a născut deodată poporul român, repet, deopotrivă român și creștin. Și avem o credință apostolică, întrucât aici au propovăduit Sfântul Apostol Andrei și apoi ucenicii Sfântului Apostol Pavel și urmașii acestora. Deci, morala noastră este o morală fundamental creștină. Însăși morala europeană este o morală creștină, pentru că Europa e creștină, precum și toate curente care au mai apărut — de pildă, de la Renaștere, chiar dacă umanismul Renașterii a făcut apel la lumea de dinaintea de Mântuitorul Hristos. Ea nu putea fugi de această viziune umanistă, de fondul ei creștin. A fost o îngemănare; se avea în vedere, în Antichitate, acel principiu numit *kalokagathia*, care este unitatea între bunătatea interioară și frumusețea fizică. Dar *kalokagathia* a devenit, după Hristos, *filokalia*, adică iubire de frumusețe duhovnicească — și aceasta a rămas în istorie. În epoca modernă, au apărut sisteme filosofice, precum

scepticismul lui Montaigne, raționalismul lui Descartes, apoi idealismul lui Immanuel Kant și anti-idealismul lui Hegel, dar toate aceste curente s-au construit, s-au edificat tot în sânul creștinismului. Un filosof ca Berdiaev, de pildă, spunea chiar că marxismul este un creștinism pe dos. Trebuie să avem în vedere că fundamentul moralei europene este un fundament creștin. În Apus, se înțelege, s-au produs mari devieri și aberații de la această viziune. Probabil că vom mai avea prilejul să le evocăm în continuare, dar în Răsărit și în România, la noi, fundamentul moral a rămas cel creștin. De aceea avem un popor atât de cuminte, atât de înțelept, și trebuie să-l ferim de multe influențe străine.

— *În noua democrație care, sperăm, a început în România, ce rol va juca Biserica? Mă gândesc la educație, în primul rând.*

— Da, la educația morală. Este un factor fundamental. Eu aș face aici următoarea precizare: moralitatea publică, ați spus dumneavoastră. Mai întâi, ce înseamnă moralitate? Reprezintă comportamentul uman, iar la nivel social, comandamentele sociale. Altfel spus, conținutul îl reprezintă acțiunile și faptele omenești. Dar acțiunile și faptele omenești, adică moralitatea, trebuie să aibă un fundament sau teologic, sau filosofic. În spatele oricărei etici, oricărei morale, stă o viziune filosofică. Mă gândesc, de pildă, la Immanuel Kant. Când a afirmat că nimic nu viețuiește mai